

KISEBBSÉGI IRODALMUNK SZELLEME¹

A KÜLÖNBÖZŐ kritikák, melyek a lefolyt esztendőben a leszakított területeken fejlődő magyar irodalom jelenségeit nálunk, trianoni Magyarországon kísérték, rendszeren irodalmi és kulturális szempontokat alkalmaztak s a legritkább esetben kutatták az új „irodalombnak társadalmi gyökereit, azt, hogy vájjon ez az új jelenség s a mögötte álló „új szellem“ nem a társadalmi erőviszonyok tragikus eltolódásából jött-e létre s öltött testet elszakított területeinken.

Szinte érthetetlen, hogy a magyar kritika mindezekig nem volt tekintettel erre a szempontra. Pedig Kemény Zsigmond már a múlt század közepén felismerte az élet és irodalom eme szoros és reális kapcsolatának jelentőségét. A Pesti Napló 1853-iki évfolyamában napvilágot látott cikkei tanúskodnak ezirányú élelátásáról. Ő éppen úgy, mint napjainkban Horváth János, az olvasóközönség kialakítását és nevelését² tartotta irodalmunk legsürgősebb „élet-halál“-kérdésének s ezért vizsgálta oly lelkiismeretesen végig olvasó társadalmi rétegeink helyzetét s tartotta irodalmunk és nemzeti létünk szempontjából fontos kérdésnek annak felderítését, hogy: „hogyan állanak ezek a forradalom után, műveltségük eszközeire nézve?“

Az abszolutizmus alatt, mikor nemzeti létünk tisztán kulturális keretek között tudott tovább élni, ez az eljárás minden tekintetben helyes, indokolt és reális volt. Nemzeti irodalmunkat támogató közönségünk helyzetének minőségi és mennyiségi javulásától függött alkotmányos küzdelmünk jövő sikere... De ez a vizsgálat ma, sajnos, újra aktuális feladatunkat jelenti. Az elszakított magyarság az abszolutizmus korabeli viszonyok közé került: nemzeti léte minden megnyilvánulását kénytelen kulturális térre korlátozni. Így az irodalom jelentősége emelkedett, de helyzete nemhogy javult volna, sőt egyenesen rosszabbodott. Azok a társadalmi osztályok, melyek az összeomlás előtt támogatói voltak irodalmi életünknek, az elszakítás következtében súlyos szellemi és anyagi megrázkódtatáson estek át. Ez nem maradhatott következmények nélkül. A „schisma“ bekövetkezett, mert be kellett következnie. A többségi és kisebbségi irodalom különvált, egyéni szint nyert, mert az a talaj, melyből az életéhez szükséges

¹ Azt hisszük, folyóiratunk szellemében járunk el, amidőn erről a témáról, mely a múlt esztendőben többször is vitát okozott és tekintélyes irodalmi embereket (Berzeviczy Albert, Ravasz László) hozzászólásra késztetett, a nemzeti érzésű modern fiatalság egyik vezérének tollából közöljük a fenti tanulmányt. A s z e r k.

² L. Horváth János: Aranytól Adyig 56. l. — Kemény Zsigmond: Élet és irodalom 72. l.

nedveket és tápszereket szívta magába, egész anyagában mássá lett és új alakot öltött.

Az élő irodalom viszonyában, vagyis az író és olvasó kapcsolatában tehát az összeomlás jelentős változásokat eredményezett. Érezte ez a változás hatását anyagi és szellemi téren egyaránt. Az írók kicserélődtek, az olvasók megváltoztak. A kulturális decentralizáció (amit annyit emlegettünk), ha szomorú körülmények között is, de végre megvalósult. Új vidéki szellemi gócpontok keletkeztek s Budapest megszűnt a magyar irodalmi élet egyeduralkodója lenni. Elszakított magyarságunk legjobb akarata mellett sem fordulhatott a régi fővároshoz tanácsért két okból: először, mert az utódállamok minden, az. anyaországból jövő szellemi terméket határaikon feltartóztattak és elkoboztak, másodsor pedig azért, mert a változásból szükségképpen keletkező új állásfoglalás reális és elkerülhetetlen voltát Budapest nem tudta és talán nem is akarta egyideig kellőképpen méltányolni. Így a kisebbségi magyarság szellemi életének megteremtéséről is maga kellett hogy gondoskodjék s ez a törekvése természetesen ott járt a legnagyobb sikerrel, ahol a magyarság legnagyobb tömegében került idegen impérium alá, tehát elsősorban Erdélyben s csak másodsorban a mai Szlovenszkóban.

A változás újszerűsége legszembetűnőbb módon az írók táborában mutatkozott. Az új hatalom berendezkedése után a régi írógárda igyekezett elhelyezkedni Budapesten s a csonkaország más nagyobb vidéki városaiban, minek eredménye az lett, hogy az „elszakított nyáj pásztor nélkül maradt“. Így „a tegnap kicsinyei és fiataljai, akikben tetterő duzzadt, sokat nyertek jelentőségükben, ha nem egyéb okból, hát abból kifolyólag, hogy a tegnap exponáltjai súlyosabban érezték a veszteséget, ami a magyarság változott helyzete révén őket is érintette, mint azok, akiknek kevesebb volt a földi vesztenivalójuk. A magyarság régi vezető garnitúrája nagyrészt visszavonult s teret engedett az elhasználatlanabb „fiatal erőknek...“¹ Ezek azonnal felismerték azt, hogy „ha a régi harc a régi eszközökkel tovább folytatódik, úgy e küzdelemnek csupán mi (magyarok) lehetünk áldozatai“. Új élet kialakítása vált tehát szükségessé, új szellemmel és új eszközökkel. Az idősebbek erre a feladatra képtelenek voltak. Bennük a régi világ letűnte sokkal mélyebb nyomot hagyott, mint hogy gyorsan cselekedni tudtak volna. Jött tehát a sok szenvedésen és megpróbáltatáson átment, háborút járt fiatalabb generáció, jött a fiatal kisebbségi irodalom.

Az írók eme cseréje azonban még egymagában nem jelentett volna gyökeresebb szellemi változást, ha ezzel egyidőben az olvasók helyzete is lényegesen nem módosul. Hiszen a csonkaországi fiatal irodalom is hasonló célkitűzésekkel indult el „hódító útjára“, anélkül azonban, hogy az olvasók figyeltek volna új mondanivalóira. Az elszakított területeken sem lett volna másképp. A napisajtóban még csak elfogadták volna a fiatalok térhódítását, hiszen „más író már úgy sem maradt“ s a legfrissebb hírek közlését „mindenki egyformán el tudja végezni“. De ennél sokkal jelentősebb térhódítás történt. A régi irodalom meg-

¹ Tabéry Géza: Emlékkönyv. Kolozsvár, 1930. 30. 1.

maradt gárdája teljesen háttérbe szorult. Mondanivalóira nem voltak többet kíváncsiak, megállapításait, világszemléletét egyszerre időszertülnének kezdték érezni. Az „új“ egyre több hívet számlált, egyre nagyobb körökre terjesztette ki hatását. Ezt az elterjedést nem lehet azzal indokolni, hogy az elszakított területeken a régi írógárda második- vagy harmadgamtúrja maradt meg csupán \$ így ezek eredményesen a küzdelmet nem vehették fel a fiatalokkal, hiszen a magyar olvasóközönséget szellemi téren elég könnyű kielégíteni, közönségünk az irodalomban manapság sem keres mást, mint könnyű szórakozást. De azáltal, hogy a változás az olvasók egész tömegét új feladatok elé állította, hogy egész társadalmi rétegek anyagi léte ingott meg, vagy omlott össze máról-holnapra, hogy úgy állam-, mint magánjogi, úgy társadalmi, mint gazdasági, úgy politikai, mint kulturális téren a magyarság eddig nem próbált új viszonyok közé kerülni — a közönségünk gondolkodni kezdett s önkénytelenül figyelemmel fordult az egyéni és társadalmi lét mélyebb kérdései felé.

Nem tarthatjuk tehát teljes mértékben igazságosnak Bisztray azon megállapítását, hogy kisebbségi irodalmunk (szépprózánk) „ha tárgyban és koncepcióban nem is igen haladt előbbre, nyelvi teldm- tetben ... figyelemreméltó lépéseket tett...”¹ Ez a megállapítás csak formális. A változás sokkal szélesebb területet ölelt magába, mint hogy ilyen összeszűkített szempont alapján igazságosan lemérhető lenne. Hiszen ha „tárgyban és koncepcióban“ a kisebbségi irodalom eddig még nem is adott örökbecsű és teljesen új szellemű alkotást, de úgy strukturális, mint funkcionális és szellemi szerkezetében olymértvű változáson ment át, hogy azt éppen a csonkaországi viszonyok mellett — ahol a legfőbb csoportosulási és kritikai elv még mindig főleg a politikai pártállás — figyelemreméltó eredménynek kell tartanunk. Az átalakulás vissza fog hatni a tartalomra is. A helyesen alkalmazott szellemi szabadság, az irodalmi szempontok által vezetett kritika nagyobb s emberibb alkotásokra fogja képessé tenni a kisebbségi írókat... Már magában ezt az eredményt is jelentős nyereségként kell elkönyvelnünk. A „szabad munkaközösségek“ megalkotása ki fogja talán irodalmunkat gyógyítani súlyos politikai betegségéből. Kisebbségi irodalmunk fejlődése elé a jövő ezen a ponton tár széles perspektívákat. Tíz év megfeszített munkájának eredményeként jöttek rá ez egyedül helyes és célravezető felismerésre s hogy ez nemzeti szempontból is mily előnyt és nyereséget jelent, azt ha nem más, de maga a kiterébélyesedett erdélyi irodalom mutatja meg, mely a koncentráció elvének keresztülvitelével az irodalom terjedelmét messze meghaladó területeken is érezteti ma már előnyös hatását.

Hogy kisebbségi irodalmunk fejlődésére az eddig tárgyalt társadalmi s irodalmi viszonyok kialakulása mily jelentős hatást gyakorolt, azt mutatja kisebbségi irodalmunk — egy évtized távlatából ma már mindenkinek könnyen felismerhető négy jellemző vonása: a csonkaországi állapotokhoz viszonyított liberálisabb művészi felfogás, szo-

¹ Bisztray Gyula: Szépprózánk legújabb irányai. Magyar Szemle 40. szám. 366. 1.

² Erdélyi Helikon és Szentiványi Kúria.

ciálisabb szellemű állam- és társadalomszemlélet, közjogi szempontok rovására érvényesülő demokratikus-népi nemzeti szellem s végül az európai változásokat élenkebb érdeklődéssel és ügyelemmel kísérő kontinentális látókör.

A felsorolt négy főtulajdonság származását illetőleg éles választóvonalakat azonban nem húzhatunk, mert bennük a legkülönbözőbb irányok kölcsönhatását s összetetalálkozását szemléltetjük. Nemzeti, nemzetközi, szellemi és anyagi, társadalmi és állami, eszmei és praktikus szempontok szeszélyes kombinációjával állunk itt szemben s még csak értéküket sincs módunkban pontosan megállapítani, mert jelen percben még ismeretlen előttünk az európai fejlődés jövő iránya. Az egyetlen kritikai elv itt csupán a magyar nemzeti szempont lehet. Ennek alapján módunkban áll lemérni kisebbségi irodalmunk értékét úgy funkcionális, mint szellemkritikai viszonylatban. Módunkban van felismerni, hogy a határokon túl kifejlődött új magyar szellem múltunk számos alapvető hibájára és mulasztására mutatott rá és saját hatáskörén belül sietett reparálni, de viszont azt sem tagadhatjuk, hogy pár jelszavuk értékét jelen percben még problematikusnak s a mi viszonyainkat tekintve keresztülvihetetlennek kell tartanunk, bár másrésztől el kell ismernünk, hogy minden változásnál az előkészítés feladata az irodalmat terheli s így kisebbségi íróink érdemeire és mulasztásaira is teljes fényt majd csak a távol jövő fog vetni...

A szabadabb művészeti felfogás kialakulása klinikai példáját nyújtja fenti megállapításainknak. Keletkezését tekintve, számos ok összetetalálkozását szemlélhetjük. Így szellemi téren befolyással volt rá a többségi irodalom politikai alapon való széthullásának és így a szellemi élet teljes megmerevedésének tanulsága, valamint Makkai híres Ady-könyvének megjelenése, mely megvetette a szellemi s irodalmi kiegészés alapját. Társadalmi téren siettette a folyamatot az a körülmény, hogy elszakított területeinken az összeomlás jószándékú exponáltjait, a mellett, hogy őket politikailag büntetni nem lehetett, társadalmi téren sem szeparálták annyira, mint nálunk s így a teljes kibékülést sokkal könnyebb volt megvalósítani, annál is inkább, mert a pártpolitika üzése időszerűtlenné lett s a kisebbség-, nemzetpolitikai feladatok nyomultak előtérbe. Politikailag indokolt s szükséges lett a szellemi közös front megteremtése, hiszen a kisebbségi élet elsőrenden kultúréletet jelent s a minorítások ily természetű tevékenységét nemzetközi szerződésekkel garantálták. Gazdaságilag pedig a magyar kisebbség egyik utódállamban sem bizonyult elég erősnek arra, hogy akár írói, akár olvasói oldalon a „kettészakadt irodalom“ nehéz feladatával képes lett volna megbirkózni. Így az ellentétes irányok — részint a belátás, részint a kényszerítő körülmények nyomása alatt — közeledtek egymáshoz, míg végre „A tehetség megbecstülése mindenekfelett!“ jelszóban Erdély földjén megszületett az első „szabad munkaközösség“, a Helikon, melyet a szlovenszkói magyarság részint az Új Munka Társaság, részint a Kassai Kazinczy Könyvkiadó Vállalat megteremtésével, illetőleg átszervezésével igyekszik éppen napjainkban pótolni.

„A Helikonon résztvevő magyar írók egyeteme — mondották ki első összejövetelükön — mindenekeelőtt megállapította, hogy a romániai magyarság

irodalmi élete a hétesztendős előretörés küzdelmei után eljutott oda, hogy számba kell vennie maradandó erőit, céljait, fejlődési lehetőségeit, valamint azokat az akadályokat, melyek szabad és teljes kibontakozásában gátolják. A romániai magyar kisebbség nemzeti jövője megköveteli, hogy vezetői a kulturális élet törekvéseire helyezték át tevékenységük súlypontját. A népnevelés, az irodalom és művészet problémáit kell a kisebbségi élet első vonalába állítani, amelyek egyenrangúak a politikai természetű célokkal. A Helikon résztvevőinek véleménye megegyezett abban, hogy az erdélyi magyarság lelki életének lendületét károsan befolyásolja a szabad kritikai szellem elhallgattatása. Pedig az egészséges közszellem kialakulásához feltétlenül szükséges a szabad kritika. Szükséges, hogy a közélet minden munkása és minden fóruma a termékeny, nyilvános megvitatás ellenőrzése alá helyezze magát, ami az eszmék élénk cseréje által biztosítja a széles népi réteg érdeklődő részvételét. Az irodalmi művek elbírálásánál nálunk nem mindig irodalmi szempontok, de gyakran felekezeti, politikai és személyi elfogultságok érvényesülnek. Ezért a megjelent írók kötelezettséget vállalnak arra, hogy egyfelől minden céljukkal feltámasztják az egységes kritikai szellemet, másfelől rendszeresen küzdeni fognak a közönséget félrevezető érdekelt, elfogult és tudatlan álkritika ellen.¹

Olyan program ez, melyet a többségi irodalomnak sem ártana megtartani. „Hogy ha a Helikonnak egyéb érdeme sem lenne az erdélyi magyarság szellemi életének kialakításában mint az, hogy a pártállásfogalások és önértékek bálványának ledöntésével a társadalmi és egyéni ellentéteken felülálló humánusot igyekezett minden alkalommal megérdemelt, de éppen ezidőben annyiszor megingatott piedesztáljára visszaállítani, szerepe akkor is a legmagasztosabb emlékü maradna“ — írja Tabéry² s megállapításának helyességét nincs módunkban tagadni az Erdélyi Helikon s az Erdélyi Szépművészi Céh kifejtett eredményes és szép munkateljesítményének ismeretében. Hiszen e nélkül a „szabad munkaközösség“ megteremtése nélkül aligha fejlődhetett volna ki erdélyi magyar irodalmunk mai színvonalára, az e formában megvalósított szabad és tág szellemi keret tette lehetővé, hogy kisebbségi életünk összes problémaival megismerkedhettünk s ma már biztos kézzel rá tudunk mutatni azokra a differenciákra, melyek az idő múlása révén többségi és kisebbségi irodalmunk között előálltak. A magyar kultúrintegritást pedig másképp nem tarthatjuk fenn csak úgy, ha ezeket az elváltozásokat számontartjuk, igazságos kritikában részesítjük, ha összekapcsoljuk őket saját problémáinkkal, azaz feladataikat minden vonatkozásban egyúttal a mi saját ügyünknek is tekintjük s ez állásfoglalásunknak látható tanujelét is adjuk. De másrészről éppen többségi szempontból előnyös és tanulságos is lehet az állandó szemeltartás, mert elismeréshez és gyámködöshöz szokott társadalmunk érdekes példáját láthatja kisebbségi életünkben annak, hogy egy nép talán legfontosabb és legmaradandóbb alkotásait saját erejéből az idegen állam akaratának ellenére is képes megvalósítani s faji csatáját eredménnyel megvívni.

A kritikai szellem térhódítása s az osztályszempontok fokozott elhalványulása eredményezte azt, hogy kisebbségi irodalmunk másik jellemző tulajdonságaként a szociális vonás jelentkezett. Az anyagi összeomlás elmosta a társadalmi ellentéteket, a kisebbségi magyar társadalmat gazdaságilag majdnem teljesen homogén tömeggé gyúrta.

¹ Idézi Tabéry i. m. 71—72. 1.

² I. m. 73—74. 1.

A forradalmak szociális követeléseinek még élénken éltek a köztudatban, s a processzust csak siettetten az a körülmény, hogy a kisebbségi magyarságot ezen a téren immár nem fékezték nemzeti és állami érdekek vagy szempontok. Az államnélküliség demoralizáló állapota, a teljes anyagi felmorzsolódás szomorú tünete egyként jobban terelték minoritásaink érdeklődését a társadalmi kérdések behatóbb vizsgálatára fel, s egyre jobban készítették elő azt a nekünk már néhol radikálisnak látszó felfogást, mely jelenleg — a szociális kérdést tekintve — úgy a felvidéki, mint az erdélyi irodalomban feltalálható.

De ennek a felfogásnak kialakulásánál nemcsak ily negatív természetű tényezők játszottak közre. A kisebbségi realpolitika súlypontja kulturális és gazdasági terepre helyeződött. A pártpolitikai kompromisszumok nem sok eredménnyel kecsegtették kisebbségeinket. Nyilvánvaló lett, hogy eredményesen csupán úgy lehet védekezni a többségi nép denacionalizáló törekvései ellen, ha a magyar nép széles tömegeit teszik meg faji küzdelmünk legjobban felfegyverzett csapattestévé. Ezeknek az érdekek így lett máról-holnapra vitán felül állóan a legfontosabb nemzeti érdek éppen úgy, akár a csonkaországban, de azzal a különbséggel, hogy kisebbségi vezető körünket a szerencsétlen fordulat megtanította a kétségtelen igazságra, míg többségi társadalmunk jelenleg is húzódozik a felismeréstől.

A „Mesebeli János“ eddig sajnálatosan hiányzó kultuszát azonban a kényszerítő és reális megfontolások mellett főleg a kisebbségi irodalom fejlesztette ki. Erdélyben és a Felvidéken lírikusok és prózáírók egyaránt törekedtek a demokratikus eszmék és célok jelentőségére figyelmeztetni a magyarságot, s bár a gondolat az idősebb generáció körében is — a vagyon- és állásvesztések hatása alatt — gyorsan elterjedt, s a politikában gyakorlati alkalmazásra is talált, legodaadóbb híveit mégis az új nemzedékben találta meg. Az egymásután meginduló ifjúsági lapok (Új Szó, Erdélyi Fiatalok, Magyar Diákszemle, Vetés, Ifjú Erdély stb., stb.) szinte hemzsegnének a szociális vonatkozású cikkektől. A magyar nincstelen, amelyhez hatalomfosztottan ma már a volt tisztviselő és szellemi munkás is hozzátartozik, egyre nagyobb jelentőségre, hatalomra, befolyásra kezd szert tenni, úgy szellemi, mint praktikus, úgy társadalmi, mint politikai vonatkozásban. Verseken, elbeszélésekben, regényekben a lerongyolódott, de már jelentőségükre s jogaikra feleszmélni kezdő Tiborcofc egyre nagyobb és nagyobb tömegben kezdenek felvonulni, az ellentétek lassan elmosódnak, a lelki és szellemi egybeolvadás nemzeti szempontból oly értékes körvonalai kezdenek kibontakozni kisebbségi szellemi életünkben.

Ettől a felismeréstől már csak egy lépést kellett megtenni kisebbségi magyarságunknak, hogy politikai tekintetben is eljusson mai álláspontjára. A szociális gondolat faji és nemzeti tendenciájú kiépítése önkénytelenül vezetett arra a felismerésre, hogy régi túlzottan formális értékelésünk helytelen útra tévedt akkor, mikor nem volt képes felismerni, hogy két nemzet küzdelmében a területi és közjogi kereteken felül a legjelentősebb tényező maga a nép, s ezt helyes szervezéssel, nemzeti öntudata állandó ébrentartásával, gazdasági védőállásainak lelkiismeretes kiépítésével képessé lehet tenni arra, hogy

államnélküli állapotában is aktív részese és harcosa maradjon a közös — önkénnyel megvont határokon túltekintő — nemzeti ügynek, hogy sikerrel legyen képes kivédeni a többségi nép megújuló támadásait.

A gondolat speciálisan kisebbségpolitikai termék. Arra szolgál, hogy az állam fogalmával összenőtt haza hiányát pótolja. S ha ebben a formában alkalmas is talán arra (ami különben jelenleg még vitatható), hogy az állami gondolat jelentőségét elhomályosítsa, az e ponton fenyegető veszélyt — a kisebbségek szempontjából! — mégis kisebb jelentőségűnek kell tartanunk annál az előnynél, mely e felismerésből sarjadt ki, hogy t. i. a jövő szempontjából az eddiginél nagyobb jelentőséget kell tulajdonítani népi tömegeink autonóm — az állami centralizációtól független — szerveinek, intézményeinek és mozgalmainak kiépítésére. Mert míg a határok módosulása s így az állami szervezet felbomlása kedvezőtlen körülmények között bármikor bekövetkezhetik, addig e szervek lényegük feláldozása nélkül is gyorsabban képesek alkalmazkodni az új viszonyokhoz s a megszűnt államot számos vonatkozásban helyettesíteni és pótolni tudják. Így a reális nemzeti politikai elv előtérbe nyomul a pártpolitika rovására, a tömegek figyelmét ráirányítja legjelentősebb feladatainak tömegére s kezdetét veszi úgy Erdélyben, mint Szlovenszkóban kulturális és politikai téren egyaránt a nemzeti decentralizáció gondolatának fokozatos megvalósítása és kiépítése... Nagy eredményeket várhatunk e mozgalomtól úgy a jelen, mint a jövő időt tekintve. Erdélyben példaként állnak kisebbségeink előtt a románok és szászok, kik míg az erdélyi magyarság 1867-ben önként adta fel pozícióit, addig... fenntartották, sőt Bécs támogatásával tovább fejlesztették védelmi szerveiket...“ A magyarság „gyanútlanul áldozta fel addig féltve őrzött politikai, egyházi és iskolai autonómiájának gyönyörűen kiépített berendezéseit az állami egység oltárán, sőt maga segített lerontani az idők viharaival századokon át dacoló védőbástyáit..“¹ Hogy mi lett az eredmény? Sajnos, tudjuk! A társadalmi Összetartás erősebbnek és aktívabbnak bizonyult az állami centralizációnál. Ezért mondja egyik erdélyi író: „a politikát politikával nem lehet legyőzni“.² Egy nép fajsúlyja és nehézkedési ereje lehet egyedül a döntő a mai küzdelemben. Kulturális, gazdasági, lelki erőink összesége és milyensége lehet egyedül határozó, azaz mind olyan tulajdonságok meglététől függ jövő sorsa, melyeket elsősorban s legfőbbképpen társadalmi úton lehet és kell megvalósítani. Ezért küzdenek, agitálnak, írnak kisebbségi íróink, ezért egyesülnek, mert — s helyesen — a magyar társadalmi öntudat megerősödésétől várják népük helyzetének javulását. A képviselőségek, a szenátorságok száma nem jelentős e küzdelemben. Sok erőt és áldozatot kíván a politikai hajsza, de reális s maradandó eredményekkel mégsem kecsegtet. A minorítások sem tömegeikben, — országos (és nem területiális) viszonylatban előforduló csekély számuk miatt — sem képviselőik útján az országos politika irányát egyetlen utódállamban sem képesek megváltoztatni. Csak magukban és saját alkotásaikban bízhatnak.

¹ Nagy Miklós: Erdély jövője (Budapesti Szemle, 1926 decemberi szám).

² Kádár Imre: A fekete bárány I. köt. 125. I. (Erdélyi Szépművés Céh kiad. 1930.)

Az önbizalom, a tömegbizalom nevelése lett tehát a legfőbb nemzeti érdek s Tamási Áron ezért írja egyik legszebb novellájában, a „Hajnali madár“-ban:

„Az urak eltemették Erdélyt, de a székely falu feltámadt immár/¹
 ... Alikor a békeszerződés aláírásának napján egy plébános házában cigány mellett megvirradnak s a bor kábulatában kifakadnak a hazafias sebek, a házigazda az egekhez fohászodik: „Mert Isten a mi Mindenhatónk gondozza ennek a földnek fényes arcát. „Az alispán sírva az asztalra borul: „Én elmegyek innen, pedig nekem szerelmem Erdély... „Veled megyek, Kázmér“, mondja a főszolgabíró s Tóbiás a költő „egy gyönyörű elégiáig egy világszép nemzeti siratót“ akar írni, de föbelövi magát. Csak Balázs — a fogságból megtért volt főhadnagy, a radikális „különös ember“ — ült szótlantul: „döbbenve nézte őket, orcája mindegyre változásba esett. Egyszer nagy sajnálkozás ömlött el rajta, máskor megvetés és harag, majd tűz borította bé, mint a napot és végül józanság és élet áradott rája, mint a tavaszi földre... kinyájában felállt és egyenesre feszült, mintha új jelnek nőtt volna ki hirtelen az erdélyi földből... Nem bírta tovább ebben a szobában, ahol huhognak a baglyok. Kinyitotta a tornácra néző ajtónak mindkét szárnyát és kiállott oda szembe a vajúdo nappal. S akkor valami csodálatos, vérébe zuhogó világot látott: átellenben a templommal és a házzal, künn a nagy hegy alatt a széles tavaszi határon, minden földön székelyek szántottak a hegyről leomló fényben... Hangosan kacagni kezdett... s jobb karját a határ felé nyújtotta és szélesen, nagy hömpölygéssel áradott belőle az öröm és a hit: Nézzék, megmozdult a Föld! Az urak eltemették Erdélyt, de a székely falu feltámadott immár! A régi közjogi, vármegyés, gentrys éhletetlen világ összeomlott és feltámadt egy hatalmasabb, igazabb, legyőzhetetlenebb milliók életéből, akaratából, halálából font új elhatározás..

A jelenet kicsit hasonlít Szabó Dezső „Elsodort falujának ahhoz a jelenetéhez, mikor Farkas Miklós új életre ébred a háborús pusztításból megmozduló székely falu felett. De az új viszonyok között ennél sokkal többet mond. Novellában kiáltja a kisebbségi magyarság felé az öreg székely tudós tanítását: „Kezdetben az úgynevezett ‚történeti osztály‘ fenntartása és megerősítése volt az erdélyi magyar politika vezető gondolata, holott sokkal helyesebb lett volna a tömegezőn nyugvó román nemzetiségi veszedelem ellen való védekezésül az erdélyi magyar népnek, különösen a székelységnek tömegerejét növelni és kifejleszteni“.

A magyar népi politika ily kialakulása azonban a gyakorlatias szempontokon és körökön felül is éreztette hatását. Irodalmi téren odaadó támogatója lett minden új törekvésnek, míg politikai és történeti szempontból hívévé szegődött annak a mozgalomnak, mely nálunk is, többségi népnél a „történelem átértékelésének“ jelszava alatt indult meg. Különösen az 1867 óta eltelt idő az, melyet legtöbbször és legeredményesebben támadnak, a visszaemlékezések, történeti és politikai tanulmányok, hírlapi cikkek egész tömege látott ezzel a kérdéssel kapcsolatban napvilágot. Gyárfás Elemér „Erdélyi problémák“ c. könyve nyitotta meg e munkák sorozatát s sokan vannak, akik a mai transylván-gondolat kialakulásáért a magyar kormányok szerencsétlen erdélyi politikáját okolják. Bármiképp is legyen, a múlt ily demokratikus és antiliberalis szellemű átértékelésében nem tudunk „történelmi defaitizmust“ látni. A nézőpont megválto-

¹ Tamási Áron: Hajnali madár. (Megjelent az Erdélyi Helikon 1929-ik évf. 5-ik számában.)

² Jancsó Benedek, Magyar Szemle, 12. szám, 294.

zott, nem tagadjuk. Eddig — a XIX. és XX. században — polgár nézőpontból és érdekből, a centralizációs nemzeti állam szemszögéből művelték és kritizálták a múltat. Ma a tömegek érdekében próbálnak a múltba tekinteni. Egy hajszállal sem hibásabb nézőpont tudományos szempontból, de annál alkalmasabb a nemzeti érzés elmélyítésére és kiszélesítésére. Attól a fejlődéstől, mely ezeken az alapon épül ki, — osztályérzékenység miatt — nincs jogunk megóvni a „nemzeti“ jelszót. A jelen különben is csak a múlttal összefüggve alkot egészet, nincs és nem is lehet egyetlen elmélet, egyetlen irány sem, mely tételeit ne akarná a múlt példáival igazolni és ne törekedne arra, hogy annak érzelmi alapjait kimutassa a lezajlott történelem eseményeivel is.

A transylván-gondolat különben még leghevesebb ellenfelei részéről is — hacsak közvetve is, de — elismertetett. Kristóf György magyar kolozsvári egyetemi tanár, aki körömszakadtig tagadja az „erdélyi“ szó használatának irodalmi jogosságát s „romániai magyart“ ajánl helyette, egyik könyvében így ír: „Legfontosabb és legtermészetesebb teendője a romániai magyarságnak, földünknek, amelyen lakunk, s fajunknak, amelynek tagjai vagyunk, jelen helyzetét és múltját, erejét és gyöngéit, erényeit és hibáit összegyűjtenünk, tudományosan földolgoznunk és megismernünk önmagában is, de a velünk együtt élő népekhez való viszonyában is“.¹ Majd máshol: „Az erdélyi lírikusok nem férköztek még hozzá a romániai magyar lélekehez, vagy még nem elég művészek formában“.² Mi ez, ha nem kerülgetése a lényeknek? Ha olyan mérvben igaz az, amint Kristóf hangoztatja, hogy az erdélyi lélek nem egyéb, mint egy teljesen hasonló, de letört „darabja az egésznek“, t. i. az egységes magyar szellemnek, akkor pleonazmusnak kell tekintenünk a „romániai magyar“ megkülönböztetést is... Vagy akár politikai tekintetben is, ha kötelességévé tesszük Erdélynek, hogy múltját tanulmányozza, mi alapon kívánhatjuk tőle, hogy történelmének legkiemelkedőbb korszakáról — önálló államisága idejéről — elfelejtkezzen és ne próbálja mai nehéz helyzetét valami hasonló elképzeléssel átmenteni egy jobb jövőbe? Állampolitikai szempontból lehet vitatkozni e gondolatok jogosultsága felett, de irodalmi kérdést nem jelent e probléma. Magyarul, magyar érdekért, magyaroknak írunk, tehát egy idegen államban mindenesetre magyar nemzeti célokat szolgálnak. Kristóf centralista-uniós, az erdélyi írók decentralista-autonómista szemszögből nézik a kérdést, pedig ez nem jelent elszakadást. A nemzethűség elvét nem lehet egyetlen pártpolitikai elképzelés szekeréhez kötnünk. Ennél sokkal többet, maradandóbbat jelent. Azért tehát, mert az erdélyi és szlovenszkói írók államszerkezeti, nemzetiség és gazdaságpolitikai tekintetben nem hajlandók a liberális magyar politika irányelveit akceptálni, mert egyes osztályok és rétegek tevékenységét vagy értékét nem a mi „hivatalos álláspontunk“ alapján ítélik meg, még nem lehet rájuk fognunk, hogy: gyűlölködve

¹ Kristóf György: Az erdélyi magyar irodalom múltja és jövője 273—74. 1. Kolozsvár, 1929.

² U. o. 265. 1.

elfordultak volna a magyar múlttól, annak nagyságától, eszméitől, ideáljaitól. Beöthy Zsolt irodalomszemléletét és a „csupa dicsőség“ történelem tanításának módszerét túlhaladtuk. Makkai Sándor elve lehet egyedül az irányadó: „Valósággal reszketek — írja — az elgondolásától annak az önámító pedagógiának, mely a magyar ifjúságot nemzeti érzésében és erkölcsi lelkületében reális történelem szemlélet és öntudatos bünszemlélet nélkül ereszténe neki a jövődönek ... A történelem és irodalom egyoldalúan „fehér“ kezelése, minthogy a valósággal nem egyezik, két nagy veszélyt rejt magában: délibábos, irreális nemzeti érzést növel s az életharcban erőtelen erkölcsi szentimentalizmust táplál, melyek odavezetnek, hogy a nemzeti érzés is, az erkölcsi érzés is frázisokká lesznek, melyek nyilvános alkalmakkor színesen és hangosan puffognak, de az élet harcában, a tettekben és a tényleges magatartásban csak takarói lesznek az egyéni érdeknek és bűnnek, vagy jobb esetben is nem adna pozitív erőt az érdek és a bűn kísértései ellen“.¹

Kisebbségeink, kiknek életében először „feszültek jelen korunk ellentmondásai kibír hatatlanokká“, már kezdenek felelősködni a reálpolitikai elv történelmi helyességére. Míg nálunk a nemzeti érzés intenzitását szívesen állapítják meg az irreális és lehetetlen kultuszából, addig ők nemzetközi vonatkozásban is reálisabbak s tájékozottabbak lettek. A kisebbségi magyarság azon előkelő szereppel, melyet az 50 milliónyi minoritást magában foglaló Európai Szervezett Nemzetkisebbségek egyesületében betölt, részesévé vált egy hatalmas kontinentális méretű politikai és szellemi mozgalomnak s így a nemzetközi élet minden rezdülése iránt nálunknál nagyobb figyelemmel viseltetik. Saját sorsán megismervén a jelszavak és gondolatok világformáló erejét, nem tud oly mértékben mosolyogni a nemzetközi politika célkitűzésein és jelszavain, ahogy az nálunk néhol még szokásos. Miután emberi és nemzeti érdekévé vált, hogy tompítsa a nemzeti politikák imperialista szellemét, így szükséges szószólójává vált a nemzeti béketörekvéseknek, amilyenek a revíziós, konföderációs és páneurópai mozgalmak. De az intenzívebb nemzetközi érdeklődést a kisebbségi sors adottságán kívül keleten még valami előmozdította. Az t. i., hogy „az erdélyi léleknek két jellemző vonása van: az erős magyar érzés és a haladás eszméi iránt való nagy fogékonyság, akár vallásos, akár politikai alakban jelentkezzenek e haladás eszméi“.² Így — e két körülmény összejátszása folytán — kisebbségeink látó és érdeklődési köre erősen tágult s bár tapasztalatból tudják, hogy a jelen népszövetségi politikája nem alkalmas arra, hogy sérelmeiket orvosolni tudja, mégis bíznak a kontinentális politikai és gazdasági konflagráció békésebb atmoszférát kikényszerítő erejében.

Érdekes, hogy míg e felismerés a politikában és a lírában hamar érvényre jutott, addig a kisebbségi életet az egyetemes európai problémakör láncolatába felemelni és bemutatni képes prózai munka mind-

¹ Makkai: Magyar fa sorsa 140—141.1. (Érd. Szépművés Céh kiadása Kolozsvár, 1927.)

² Jancsó i. m. 293.1.

ezideig nem tudott megszületni. Szlovenszókban Mécs, Erdélyben Szentimrei és Pakocs, a Vajdaságban Fekete és Szenteleky azok, kiknek költeményeiben a megszületni vágyó európai egység tudata legtöbbször ad életjelt magáról. De sem az erdélyi, sem a szlovenszókói regényírás hasonló színvonalú — e témakört felölelő — termékkel nem dicsekedhetik, bár hivatkozás ma már ezen a téren is egyre több esetben történik. Némi túlzással talán Kádár Imre „Fekete bárány” c. regényét lehetne idesorozni. E munka azonban legfeljebb hírnöke lehet annak az iránynak, mely az európai távlattal bíró magyar kisebbségi regényírás jövő fejlődéséhez fog előbb-utóbb minden bizonynyal elvezetni...

SZABÓ DEZSŐ szerint az irodalomnak a társadalmi alakulásokra részint kezdeményező, forradalmi, részint konzervatív, megkötő hatása van.¹

Ha kisebbségi irodalmunk „kezdeményező-forradalmi” szerepét vizsgáljuk, azt kell látnunk, hogy amit újat hozott, — liberálisabb művészi felfogás, mélyebb szociális szellem — azzal nemcsak, hogy nem ártott nemzeti érdekeinknek, de — egyenesen eddig sajnálatosan — hiányzó elemeit pótolta. A szociális felfogásból kisarjadó népi politikai irány pedig a társadalmi szervezkedés jelentőségére hívta fel társadalmunk figyelmét, azaz egy olyan mulasztás pótlására, amelynek káros volta úgy politikai, mint gazdasági, úgy társadalmi, mint kulturális téren az összeomlásban beigazolást nyert. Ami pedig az „európai gondolkozást” illeti, ezen a téren sem terheli kisebbségeinket felelősség, mert a nemzetközi politika sodrába kerülvén, nálunknál hamarabb emelkedtek ki a régi külpolitikai látókör szűk korlátái közül s így belátták, hogy érdekeiket úgy tudják legjobban megvédeni, ha mozgalmait minél hamarabb bekapcsolják az általános kontinentális jelszavak és mozgalmak sodró áramába. Mikor nagyhatalmak roskadoznak a mai konílagráció súlya alatt, a népek tengerében cseppet jelentő kisebbségi magyarság nem képes „fél világgal szembeszállva” létét megoltalmazni s így elsősorban reálpolitikai meggondolás teszi számukra szükségessé, hogy a változott világ változott szükségleteihez alkalmazkodjanak.

Ami pedig kisebbségi irodalmunk konzervatív megkötő hatását illeti, itt azt kell látnunk, hogy a nemzeti gondolat tisztelete, sőt kimélyítése mellett egyedül a múlt pártpolitikai elképzelései alól emancipálták íróink kisebbségi társadalmunkat, nem pedig maga a nemzeti gondolat alól. Hiszen a kisebbségi társadalom minden irányú megmozdulása a nemzeti kultuszt szolgálja. A nemzeti közösség tudata nagyobb és maradandóbb, mint a formák, melyek közt — a sors szeszélyei szerint — időnként megnyilvánulhat. A világ állandóan változik, módosul, miként az egyház modern gondolkozóinak a legnagyobb problémát ma az jelenti, hogy a kialakuló új gazdasági és társadalmi rendbe miként mentsék át Krisztus birodalmát, úgy a

¹ Szabó Dezső: Az irodalom, mint társadalmi funkció. (Tanulmányok. Tálto kiad. 1920.)

nemzeti gondolat apostolainak sem szabad anatómát kiáltani azok fejére, akik számolnak azzal a lehetőséggel, hogy jövő nemzeti céljaink kielégíthetése érdekében esetleg új formák kiépítését fogja tőlünk kívánni. Európa nagy átalakulás — ha nem összeomlás — előtt áll. Kisebbségeink „felemás“ helyzete talán idővel újabb megoldási módok és kibontakozási lehetőségek nyitjára fog minket is vezetni. A nemzeti és gazdasági szempontok mai mérkőzésében semmi sem lehetetlen.

Az a feltevés tehát, melyet nemrég nem kisebb tekintély, mint a Kisfaludy-Társaság elnöke fejezett ki, hogy t. i. elkövetkezhetik az az idő, hogy kisebbségi irodalmunknak „az anyaország nemzeti irodalmához semmi köze“ sem legyen, vagy a kisebbségi szellem a „magyar nemzetlélektől idegen“—né váljon — nélkülöz minden alapot. Ez nemcsak politikai, de kultúrképtelenség is. Az utódállamok kisebbséggel szembe fordított politikája minoritásainkat mindennél jobban konzerválja a nemzeti gondolat számára, a latin-germán műveltségi kör pedig — melynek részesei vagyunk — vasabroncsként kapcsolja kisebbségi szellemi életüket a mienkhez, melytől elszakadni nem áll módjukban, mert ezzel elvesztenék azt a támaszt, — a többségi magyarság politikai és szellemi támogatását, együttérzését, szolidaritását, — mely jelenleg is minden megmozdulásukat reálissá teszi.

Ma, mikor az egyetemi városok kultúrgócpontrakká való kiépítésével kapcsolatban — egyazon viszonyok között is — oly szívesen beszélnek tiszántúli és dunántúli magyar szellemről és irodalomról, — s ezt senki sem tartja veszélyesnek —akkor számolnunk kell a teljesen más viszonyok között élő kisebbségeink szellemének megváltozásával is. Ha ez a szellem el is fordul már kiegyezési korszakunk egy-két talán érdemtelenül és túlzottan körülrajongott ideáljától vagy hősasztól is, ez nem jelenti azt, hogy utolsó betűjéig mégis magyarabb szellemet ne reprezentálhatna, mint a háború előtti „centralizált pesti magyar irodalom“. Vigyáznunk kell, hogy a nemzeti gondolat lényegét ne azonosítsuk az idők martalékául eső formákkal s ez esetben nem kell félteni nemzeti irodalmunkat a kettészakadástól.

„Az a szakadás, amely ma a kisebbségi és többségi irodalom között mutatkozik, nem szubsztanciális, hanem időbeli“.¹ összefüggésben van azzal, hogy művelője a fiatalabb generáció, amely sok elképzelésben már nem tudja magát azonosítani az idősebb csonkaországi szellemmel. Minden jel arra mutat, hogy többségi irodalmunk fiatal erőinek felvonulásakor hasonló szellemmel fog eltelni s ez esetben a magyar irodalom egysége újra helyre fog állni.

PONGRÁCZ KÁLMÁN